

نقش خانواده در گرایش نوجوانان به نماز

فاطمه قائیدی بارده^۱

چکیده

مسئله نقش خانواده در گرایش نوجوانان به نماز از موضوعات اجتماعی که در بعد فرهنگی حائز اهمیت است، از آن جایی که خانواده مهم ترین قشر جامعه محسوب می شود و تمام رفتار و اخلاق افراد یک جامعه به داشتن نوع خاصی از خانواده بستگی دارد لذا اصلاح جامعه و پیشبرد آن به سوی ارزش ها در گروهی تربیت افراد صالحی است که هسته اولیه آن در خانواده شکل می گیرد؛ از این رو نقش والدین در اصلاح سبک زندگی نوجوانان بسیار حائز اهمیت است، از این رو موضوع مورد اهمیت و ضرورت واقع شده است. تحقیق حاضر به صورت توصیفی - تحلیلی و به روش کتابخانه ای گردآوری شده است. هدف در این تحقیق بیان نقش خانواده در گرایش نوجوانان به نماز می باشد. از جمله نتایج حاصله از تحقیق این است که خانواده نقش اول در تربیت فرزندان دارد زیرا خانواده نقش تربیت و تعلیم را برعهده دارد. تعلیم و اجرای نماز از طرف نوجوانان نیازمند اصول و قواعد خاصی از طرف خانواده می باشد که خانواده با اجرای آن ها می توانند نماز را در جود فرزندان نهادینه کنند.

کلیدواژه: تربیت فرزندان، گرایش نوجوانان به نماز، نماز.

^۱ سطح دو، حوزه علمیه امام صادق (ع)، www.fatemhsadat2020@gmail.com

مقدمه

از آن جایی که در جامعه شاهد رفتارهای نابهنجاری از افراد بوده است و شاهد انحرافات زیادی از سوی نوجوانان از قبیل ترک نماز و سهل انگاری در برابر آن، لذا ضروری دانسته شد که به این موضوع پرداخته شود. نوجوانان بخش وسیعی از جامعه را بر گرفته اند، و هر یک از آن ها می تواند نقش خاصی را در پیشرفت و توسعه جامعه بگذارد لذا تعلیم و تربیت صحیح آن ها نیز امری بسیار مهم است. اولین عنصری که در تعلیم و تربیت نقش اول را دارد خانواده است؛ خانواده می تواند بر رفتار و کردار فرزندان اثر بگذارد و تمام تعلیم دینی نیز از خانواده شروع می شود. لذا خانواده موظف هستند که با دستورات و روش های مختلفی تعلیم الهی و دستورات دینی اعم از نماز را به آن ها یاد بدهد.

در رابطه با پیشینه تاریخی نماز، با نگاهی به آیات و روایات و منابع معتبر دینی، متوجه می شویم یکی از مسائلی که همه پیامبران الهی قوم خود را به آن دعوت می کردند، پرستش خداوند بوده است. قرآن کریم از زبان پیامبران نقل می کند که به امت هایشان می گفتند «اعبدوا الله» خدا را پرستش کنید. این سخن بدین معناست که اصل عبادت و پرستش خداوند در همه شریعت های الهی وجود داشته؛ ولی شکل و کیفیت آن متفاوت بوده است.

در رابطه با پیشینه علمی تحقیق حاضر کتب متنوعی گردآوری شده از قبیل: کتاب «درباره تعلیم و تربیت در ایران» (۱۳۹۰) تألیف رضا داوری اردکانی می باشد، موضوع کتاب حاضر مباحثی درباره آموزش و پرورش و تعلیم و تربیت است. این اثر دربردارنده اندیشه ها و نظرات مولف در باب آموزش و پرورش نه به معنای عام است.

کتاب «نماز و خانواده» (۱۳۹۴) تألیف علی نور محمدی، در این کتاب مولف به دنبال ارتباط مفاهیم کلمات نماز با مدیریت کار و زندگی در ابعاد مدیریت بر خویشتن، مدیریت بر خانواده، و بر سازمان های مختلف فرهنگی و امنیتی است. ارتباط نماز با خانواده این است که، خانواده عامل تداوم زندگی بشر و عامل صلح و تحکیم می باشد.

کتاب «شیوه های جذب به نماز با تاکید بر مکتب اسلام و اصول روانشناسی» (۱۳۹۳) تالیف فاطمه بیدی می باشد؛ در کتاب حاضر مولف بر تلاش است که راه های تشویق جوانان و نوجوانان از دیدگاه علم روانشناسی و قرآن و احادیث به نماز و نقش رفیع این فریضه عبادی بر ابعاد گوناگون زندگی، مورد بررسی قرار داده شود.

با توجه به کتب دینی و تفاسیر روایی و مجموعه کتب گردآوری شده در رابطه با نقش خانواده در تعلیم و تربیت، برآنیم که بیان کنیم خانواده چه نقشی در گرایش نوجوانان به نماز دارد؟ و اینکه خانواده چگونه می تواند بر نوجوانان اثر گذارد؟ نقش خانواده در تعلیم و تربیت چیست؟ روش های هدایت نوجوانان به نماز چگونه است. که پاسخ تمام آن ها را در متن مقاله ذکر خواهیم کرد.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- تعلیم

«تعلیم» در لغت به معنای یاد دادن و آموزش است.^۱ و در اصطلاح، عبارت است از «القای موضوعی توسط استاد (مربی) به ذهن شاگرد (متربی) تا آن را یاد گرفته و تکرار کند». اما حقیقت تعلیم ژرف تر از این است. «تعلیم»، ایجاد دگرگونی در متعلم و متحول ساختن او از حالت جهل است به حالتی که موجب رشد عقلی و استقلال فکری شود.^۲

انسانی که نسبت به مسائل توحید بیگانه و جاهل است، وقتی مسائل توحید رابه او بیاموزد و توحید برایش ثابت شود، از حالت جهل به حالت علم منتقل می شود. دیگر چنین نیست که آنچه را آموخته، صرفاً تقلید و تکرار نماید، بلکه با شناخت توحید از طریق تعلیم، رشدی عقلانی در او بوجود می آید. متعلمی که یاد می گیرد و تقلید می کند، به رشد عقلی نمی رسد، و می توان مطالبی خلاف آنچه آموخته به او القاء کرد، ولی کسی که از طریق تعلیم به رشد عقلی رسیده است به سادگی نمی توان او را وادار نمود دست از آنچه آموخته بردارد، مگر با تعلیمی عمیق تر که رشد عقلی عالی تری به او بدهد.^۳

۱-۲- تربیت

«تربیت» در لغت به معنی «پروردن، پروراندن، آداب و اخلاق را به کسی آموختن» و نیز به معنی «پرورش بدن به وسیله انواع ورزش» است.^۴ «تربیت» در اصطلاح به معنای «پروراندن هر چیزی است به گونه ای که شایسته آن است. و این معنا جمادات، گیاهان، حیوانات و انسانها را شامل شده و نیز، در مورد پرورش جسم و روح بکار می رود».^۵

۲- خانواده و انتقال ارزش ها

^۱ دهخدا، فرهنگ لغت دهخدا، ج ۳، ص ۸۹۶

^۲ عامری، تعلیم و تربیت، ص ۲۳

^۳ اردکانی، رضا، درباره تعلیم و تربیت در ایران، ص ۴۳

^۴ معین، فرهنگ لغت معین، ج ۲، ص ۹۶۵

^۵ گرامشی، تربیت و فرهنگ، ص ۵.

خانواده به عنوان اولین و مهم ترین محیطی است که فرزندان در آن پرورش می یابند و عقاید و باورهای خود را از آنجا کسب می کنند. این محیط همواره مورد توجه دین مبین اسلام و بزرگان بوده است. نهاد اولیه تعلیم و تربیت، خانواده است. در اینجا است که ارزش ها، چه مستقیم و چه غیرمستقیم، از طریق پدر و مادر و سایر افراد بزرگسال خانواده به فرد انتقال می یابد.^۱

خانواده در اسلام جایگاه بلند و رفیعی دارد. این نهاد کوچک ولی مقدس، پایگاه عروج و کمال انسان ها و محیط تربیت و پرورش نهال فطرت و استعداد های نسل آینده است. خانواده مهم ترین رکن ترقی و تکامل یک جامعه است و چنان که خانواده ای در مسیر صحیح تربیت اسلامی و در چارچوب برنامه های ارائه شده از سوی قرآن و سنت باشد، می تواند سهم بزرگی در پیشرفت و ترقی جامعه خویش داشته باشد.^۲

از این رو، اگر توصیه های قرآنی مدنظر قرار گیرند، می توان نوجوانان را در تربیت صحیح و القای درست ارزش ها یاری نمود. در آیات بسیاری از قرآن کریم به بحث خانواده (چه مستقیم و چه غیرمستقیم) و نقش تربیتی آن اشاره شده است؛ از جمله: «وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبَثَ لَا يَخْرِجُ إِلَّا نَكْدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ»^۳ «و سرزمین پاکیزه (و شیرین) گیاهش به فرمان پروردگار می روید، اما سرزمین های بدطینت (و شوره زار) جز گیاه ناچیز و بی ارزش از آن نمی روید. این گونه، آیات را برای آنها که شکرگزارند بیان می کنیم».

در تفسیر این آیه آمده است: کلمه «نکدا» به معنای چیزی است که در آن خیری نباشد، «نبت نکد» ، به معنای گیاه کم و بی فایده می باشد. اگر با دید وسیع به این آیه بنگریم، شاید بتوان یکی از مصادیق سرزمین پاک را که محصول پاک می دهد، خانواده پاک بدانیم.^۴

^۱ - نیکزاد، دختر آفتاب، ص ۶۵.

^۲ - بیگی، تربیت از دیدگاه اسلام، ص ۳۵۵.

^۳ - اعراف: ۵۸.

^۴ - قرائتی، تفسیر نور، ج ۴، ص ۸۸.

فرزند در انتخاب نوع و شکل آن یعنی تشویق زبانی، رفتاری، مالی، معنوی و غیر این ها ملاحظه شود. تشویق ابزار ایجاد انگیزه است و نباید خود به صورت هدف درآید. فرزند باید خواندن نماز را مانند دیگران، وظیفه خود بداند و در واقع تشویق او به عنوان ابزار رضایت از انجام وظیفه اش باشد، یعنی والدین نشان دهند که از پیشرفت و عمل او در ارتباط با نماز رضایت دارند و بعد در سنین بالاتر به او فهمانده شود که خدا هم از این عمل او راضی است. در دوران کودکی، فرزند باید احساس کند که به نقطه محکمی متکی است و محبت والدین در تشویق او دروغین نیست، ولی نمی بایست فکر کند که این محبت خلل ناپذیر است. همچنین باید توجه داشت که انسان در هیچ دوره ای، از تشویق بی نیاز نمی باشد، یعنی تشویق خاص دوران کودکی نیست، بلکه نوجوان و جوان نیز نیازمند تأیید و تحسین هستند و آن چه تفاوت می کند نوع تشویق در رابطه با آن هاست که بایستی متنوع و متناسب با شرایط سنی و نیازهای روانی آن ها باشد.^۱

۴-۶- سهل و آسان گیری

آیین تربیت اسلامی براساس سهل و آسان گیری بنا نهاده شده است. پیامبر اکرم(صلی الله علیه و آله)فرموده است: ای مردم همانا دین و آیین خدا آسان است.^۲

آن هایی که با روش و اعمال خود در مقام و جایگاه مربی با سخت گیری ها و نادیده گرفتن توان و ظرفیت متربی سبب دین گریزی وی شوند، از راه و رسم پیامبر اکرم(صلی الله علیه و آله) دور شده اند. که آن حضرت فرموده است: «من بر دین حنیف ملایم، یا آسان، مبعوث شده ام و هر کس با راه و رسم من مخالفت ورزد از من نیست».^۳

والدین توجه داشته باشند، توان و ظرفیت فرزند خود را در آموزش نماز و عادت دادن فرزندشان به نماز خصوصاً در دوران کودکی که هنوز به آن حد از رشد و توانایی جسمانی نرسیده اند را در نظر داشته باشند. و توقع عبادت بزرگسالان را از او نداشته باشند. معصومان رعایت بسیاری از آداب و

^۱ حسینی نژاد، نقش والدین در گرایش و تشویق فرزندان به نماز. ص ۷۹

^۲ مجلسی، بحار الانوار؛ ج ۲، ص ۹۱.

^۳ همان، ص ۱۵۶.

مستحبات نماز را از کودکان نمی خواستند.^۱ فضیل بن یسار می گوید: علی بن حسین (علیه السلام) به کودکان دستور می داد، نماز مغرب و عشا را با هم بخوانند و می فرمود: «این بهتر از آن است که بخوابند و نماز عشاى آنان قضا شود».^۲

باید شیوه های آموزشی والدین در امر نماز به گونه ای باشد که در فرزند احساس اجبار، سخت گیری، دل زدگی و خستگی ننماید و نماز برای او امری سنگین و کسالت بار جلوه نکند. باید به دور از خشونت و سخت گیری کاری کرد که در او میل، رغبت و شوق پذیرش نماز و معارف آن ایجاد شود. همچنین وجود برخی سهل انگاری ها در نوجوانان و یا بازی گوشى کودکان در نماز نباید با خشونت و رفتار تند والدین همراه باشد، ایجاد فضای معنوی، افزایش آگاهی، وجود رابطه عاطفی بین پدر و مادر و فرزندان، بهترین راه برطرف کردن این امور است.^۳

^۱ بیدی، شیوه های جذب به نماز با تاکید بر مکتب اسلام و اصول روانشناسی، ص ۹۰.

^۲ نوری، مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۴۶

^۳ بیدی، شیوه های جذب به نماز با تاکید بر مکتب اسلام و اصول روانشناسی، ص ۹۱.

نتیجه

نقش خانواده در گرایش نوجوانان به نماز از موضوعات مورد بحث در بعد دینی و فرهنگی می باشد. مسئله نماز از مسائلی است که خداوند آن را جز فروع دین بیان کرده است و ترک عمدی آن از گناهان کبیره محسوب می شود.

باتوجه به اینکه افراد زیادی از قبیل نوجوانان و جوانان به دلیل سن رشد و موقعیت خانوادگی، رغبتی به انجام این فریضه بزرگ ندارند، و همواره از آن غافل هستند، این تحقیق را گردآوری کردیم تا بیان کنیم که خانواده چگونه می تواند بر گرایش نوجوانان به نماز نقش داشته باشد.

بنابراین طبق آنچه گذشت بیان شد که اولین عنصری که در رفتار و کردار دینی فرزند نقش دارد، خانواده است. خانواده می تواند ارزش های اسلامی و بسیاری از تعلیم دینی را در فرزند خود ریشه بزند و آن ها به صورت یک امری ملزم به عمل درآید.

آنچه که باعث نهادینه شدن این تعلیم در نوجوانان می شود، اصول و ویژگی هایی است که می بایست از طرف خانواده اعمال گردد و بر فرزندان و نوجوانان پیاده کنند، از جمله این اصول و تعلیم؛ استفاده از انرژی مثبت در بین خانواده، استمرار در مداومت نماز، الگو بودن والدین برای فرزندان، بیان زیبایی های نماز، سخن از پاداش نماز، ارتباط مناسب با نوجوانان و... است. لذا خانواده هایی که از طریق این تعلیم به فرزندان و نوجوانان خود نماز را تعلیم می دهند می توانند نقش بسیار بزرگی را در گرایش نوجوانان به نماز ایفا کرده باشند.

لذا به نظر می رسد آنچه که باعث می شود نوجوانان فریضه مهم و ضروری مانند نماز رابجا آورند خانواده است؛ زیرا خانواده اولین کانون تعلیم و تربیت است.

منابع و مأخذ

*قرآن

الف) کتب فارسی

۱. آربزی، محسن، تربیت دینی و تشویق فرزندان به نماز، تهران: نشر محسن آربزی، چاپ اول، ۱۳۹۵ ش.
۲. اردکانی، رضا، درباره تعلیم و تربیت در ایران، قم: نشر سخن، چاپ اول، ۱۳۹۰ ش.
۳. افروز، غلامعلی، خانواده از منظر ارزش های اسلامی، قم: نشر سمت، چاپ اول، ۱۳۹۰ ش.
۴. انصاریان، حسین، نظام تربیت در اسلام، قم: نشر ام ابیها (سلام الله علیها)، چاپ پنجم، ۱۳۸۹ ش.
۵. بهشتی، محمد حسین، نقش آزادی در تربیت کودکان، تهران: نشر روزنه، چاپ اول، ۱۳۹۰ ش.
۶. بیدی، فاطمه، شیوه های جذب به نماز با تاکید بر مکتب اسلام و اصول روانشناسی، قم: نشر آوای نور، چاپ اول، ۱۳۹۳ ش.
۷. بیگی، سجاد، تربیت از دیدگاه اسلام و روانشناسی، قم: نشر بوستان، چاپ اول، ۱۳۸۳ ش.
۸. حسینی نژاد، مجتبی، نقش والدین در گرایش و تشویق فرزندان به نماز، قم: قلم، چاپ اول، ۱۴۰۰ ش.
۹. جمعی از نویسندگان، خانواده و نماز، قم: نشر انجمن اولیاء و مربیان، چاپ اول، ۱۳۸۰ ش.
۱۰. خلیلی، عباس، خانواده و الگوی سبک زندگی اسلامی، قم: نشر اراده، چاپ اول، ۱۳۹۵ ش.
۱۱. دهخدا، علی اکبر، فرهنگ لغت دهخدا، ج ۳، تهران: نشر دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۷۵ ش.
۱۲. شیرازی، علی، زنان، قم: نشر بوستان، چاپ نهم، ۱۳۹۷ ش.
۱۳. شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، جلد ۲۲، قم: نشر دارالکتب الاسلامیه، چاپ سوم، ۱۳۸۹ ش.

۱۴. طباطبایی، محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، مترجم: باقر موسوی همدانی، قم: نشر مدرسین، چاپ یازدهم، ۱۳۷۸ ش.
۱۵. قرائتی، محسن، تفسیر نور، جلد ۴، قم: موسسه فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ بیست و سوم، ۱۳۹۱ ش.
۱۶. عامری، فضل الله، تعلیم و تربیت، تهران: نشر علم، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش.
۱۷. گرامشی، آنتنیو، تربیت و فرهنگ، تبریز: نشر سازمان دانشجویان پیشگام تبریز، چاپ ۱۸. اول، ۱۳۸۵ ش.
۱۹. معین، محمد، فرهنگ لغت معین، ج ۲، تهران: نشر زرین، چاپ اول، ۱۳۸۵ ش.
۲۰. ملکی، حسن، خانواده و تربیت دینی، تهران: نشر انجمن اولیا و مربیان، چاپ دوم، ۱۳۸۵ ش.
۲۱. نور محمدی، علی، نماز و خانواده، تهران: نشر نورسا، چاپ اول، ۱۳۹۴ ش.
۲۲. نیکزاد، علی، دختر آفتاب، تهران: نشر حق بین، چاپ اول، ۱۳۹۰ ش.

ب) کتب عربی

۲۳. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، ج ۱، قم: دارالحدیث، چاپ اول، ۱۳۶۷ ش.
۲۴. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۲، قم: دارالحدیث، چاپ اول، ۱۳۷۶ ش.
۲۵. نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل، قم: آل البيت، چاپ اول، ۱۳۹۶ ش.